

DIŞ POLİTİKADA ENERJİ'NİN MATERYALLEŐTİRİLMESİ VE RUSYA FEDERASYONU**Dr. Öğr. Üyesi Ayça EMİNOĞLU** **Öğr. Gör. Anıl Çağlar ERKAN** **ÖZET**

Bu çalışmada, insanlık için hayati öneme sahip olan enerji kaynaklarının uluslararası ilişkilerde dinamik haline dönüşümü ele alınmaktadır. Çünkü enerji kavramı, başta Realist düşünürlerce dış politikanın nihai amacı olarak görülen güç maksimizasyonunun öğelerinden birisiyken günümüzde dış politika aracı, diplomatik yaptırım aracı, silah gibi kavramlarla birlikte ele alınır hale gelmiştir. Kısacası, enerji kavramı ile ilgili çeşitli bakış açıları geliştirilmiş ve bu kavram çeşitli disiplinlerdeki akademik çalışmalarda kendisine önemli bir yer edinmiştir. Bu bağlamda, çalışmalarda kavrama gereğinden fazla sorumluluk yüklendiği, gerekli derinlikte analizlerin yapılmadığı gözlemlenmiştir. Örneğin enerji kavramı ile ilgili dış politikayla ilişkilendirilen çalışmalarda çeşitli kullanımlarla karşılaşılsa da genel olarak bunların birbiri yerine kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bu nedenle, çalışmada kavramsal olarak enerjiye yüklenen anlamlara açıklama getirilmesi ve dış politika ile ilişkilendirilen enerji kaynaklarının Rusya Federasyonu örneğinde dış politika aracı mı yoksa dış politikada silah olarak mı kullanıldığıнын analizinin eleştirel olarak değil, değerlendirme bağlamında ele alınması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Enerji, Rusya Federasyonu, Dış Politika Araçları, Dış Politika Silahı.

JEL Kodları: F52, F51, F68, F59.

**MATERIALASATION OF AN ENERGY IN FOREIGN POLICY AND RUSSIAN
FEDERATION****ABSTRACT**

This study deals with the transformation of energy resources, which are vital for humanity, into dynamic in international relations. Since the concept of energy has become one of the elements of power maximization, which is seen as the ultimate aim of foreign policy by the realist thinkers, today it has been dealt with concepts such as foreign policy tool, diplomatic sanctioning tool and weapon. In short, various perspectives on the concept of energy have been developed and gained an important place in

* Karadeniz Teknik Üniversitesi, İ.İ.B.F., Uluslararası İlişkiler Bölümü, Trabzon/Türkiye, e-mail: aeminoglu@ktu.edu.tr

* Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Tefenni Meslek Yüksekokulu, Tefenni/Burdur/Türkiye, e-mail: acerkan@mehmetakif.edu.tr

Makale Geçmişi/Article History

Başvuru Tarihi / Date of Application : 31 Ekim / October 2019

Düzeltilme Tarihi / Revision Date : 15 Kasım / November 2019

Kabul Tarihi / Acceptance Date : 30 Aralık / December 2019

academic studies in various disciplines. In this context, it has been observed that the studies have assumed more responsibility than necessary, and the necessary depth analyzes are not performed. For example, in studies related to the foreign policy related to the concept of energy, although various uses were encountered, it was observed that these were generally used interchangeably. In this study, it is aimed to explain the conceptually loaded meanings in energy and to analyze the analysis of the energy resources associated with foreign policy in the case of Russian Federation as foreign policy tool or as an arms in foreign policy, rather than critically.

Key Words: *Energy, Russian Federation, Foreign Policy Instruments, Foreign Policy Weapon.*

JEL Codes: *F52, F51, F68, F59.*

1. GİRİŞ

İnsan yaşamında temel girdilerin başında yer alan enerji kaynakları özellikle 1859 yılında Pittsburgh kentinin yüz on iki kilometre kuzeyinde Albay Drake'nin ilk düzenli petrol üretimini başlatmasıyla farklı bir boyutta ele alınmaya başlanmış ve buna ek olarak 1912'de İngiliz Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Lordu Winston Churchill tarafından savaş gemilerinin kömürden petrol gücüne çevrilmesine karar verilmesi gibi dönüm noktalarının (Klare M. T., 2005) etkileriyle günümüzde devletlerin üzerine politikalar inşa ettiği ana sütunlarından biri haline dönüşmüştür. Ancak ifade edilen bu önem nedeniyle enerji kaynakları aynı zamanda önemli tehditler ve risklerle de birlikte değerlendirilmeye başlanmıştır. Öyle ki enerji kaynakları, çıkarların çakıştığı noktalarda uğruna savaşılacak kadar ciddi olumsuzluklara neden olabilecek potansiyelde bir tehdit ve risk unsuruna dönüşmüştür. Yaygın olarak bilindiği üzere, günümüzde bu durum enerji güvenliği konseptiyle ilişkilendirilerek ele alınmaktadır. Bu noktada doğrudan iddia edilebilir ki; artık günümüzde devletler ciddi biçimde enerji güvenliği meseleleriyle karşı karşıyadırlar.

Günümüz alan yazınının popüler çalışma konularının başında yer almakla birlikte dar bir perspektif ile değerlendirilemeyecek kadar kavramsal derinliğe ve genişliğe sahip olan enerji güvenliğinin etkileri de -geleneksel yaklaşımda devlet merkezli ele alınsa da- nitelikleriyle doğru orantılı olarak bireyden topluma hatta küresel düzeye kadar ulaşabilmektedir. Örneğin kimi devletler için enerji güvenliği arz temelinde önemli olsa da kimi devletler için talep güvenliği, dünya kamuoyunca çevresel güvenlik ve ekonomik güvenlik gibi konular temelinde önem arz edebilmektedir. Daha açık anlaşılır bir örnekle ifade etmek gerekirse örneğin Avrupa Birliği (AB) için günümüzde enerji güvenliği endişesi genel olarak doğal gaz kaynağı ağırlıklı ve arz güvenliği temelinde şekillenmekteyken, Rusya Federasyonu (Rusya) için söz konusu güvenlik endişesi talep güvenliği bağlamında, Brezilya için gıda güvenliği önceliğinde ifade edilmektedir. Dolayısıyla bir görecelik söz konusudur.

Tehdit ve risklerin aktörler için farklı olması literatür çalışmalarında enerji güvenliği kavramının çok boyutlu olarak ele alınmasını gerektirmesine karşın, enerji güvenliği kavramı tek boyutlu bir

yaklaşım ile sınırlandırılarak ifade edilmekte ve kavramla ilgili yanlış kullanımlar göze çarpmaktadır. Daha açık bir deyişle, literatürde özellikle enerji alanındaki çalışmalarda birden fazla kavramın birbiri yerine kullanıldığı ya da kavramların hiçbir bilimsel temele dayandırılmadan özgürce ifade edildiği gözlemlenmiştir. Özgürlük şemsiyesi altında ifade edilen bu yanlış durum uluslararası ilişkiler disiplini için temel bir sorun anlamına gelmekte ve bu doğrultuda çalışmamızda enerji konsepti çerçevesinde bu sorunun irdelenmesi gerekliliği savunulmaktadır.

Üzerinde uzlaşma sağlanmış kavramlar birliğinin olmaması literatürün gelişimine engel olan bir sorundur. Bu sorun tamamen bu kavramlara yüklenen anlam farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Kavramlara farklı anlamlar yüklenmesi çeşitli nedenlerle açıklanabilecekken, asıl sorun ise doğru anlamlar yüklenememesinden kaynaklanmaktadır. Sistematik çalışmalardan yoksun bir alan yazını bu tür sıkıntılara gebe dir. Şüphesiz ifade edilen olumsuzluklar kavram yanlışlığı ile sınırlı değildir. Bunun yanı sıra sistematik çalışmalarda da birden fazla kavramın farklı modellerle ele alındığı, aynı sonuçlara ulaşıldığı ve aynı olayları nitelendirmek için kullanılan farklı kavramların birbiri yerine kullanıldığı göze çarpmaktadır. Bu farklılık ise farklı metodolojik yaklaşım, paradigmatik sorunlardan kaynaklı olarak tespit edilse de çözülmesi gereken sorunların başında yer almaktadır. Çalışmada enerji konsepti çerçevesinde birbirleri yerine kullanılan silah, kart, araç gibi kavramlara açıklama getirilerek, alanda yaşanabilecek bu tür olumsuzlukların önüne bir nebze de olsa geçilebilmesi amaçlanmaktadır

Önceki dönemlerde yapılmış olan çalışmalarda çeşitli fikirler tanımlamalar ileri sürülmüş ve bir taraf enerjinin önemli bir dış politika aracı olduğunu ileri sürerken diğer bir taraf ise dış politika silahı olduğunu iddia etmiştir. Örneğin, Stegen'in "*Enerji Silahı Modeli (Energy Weapon Model)*" Rusya'nın belirli ülkelere karşı enerji konusundaki uygulamalarını enerjinin silah (weapon) olduğunu kanıtlayan bir model olarak kabul görmekteyken, aynı zamanda "*enerjinin savunmacı ve saldırgan biçimde araç olarak kullanımı*" gibi dış politikada araç (tool or instrument) olarak kullanıldığına yönelik görüşler de literatürde yer almaktadır. Dolayısıyla konuyla ilgili bir fikir birliği bulunmamaktadır. Tarafların fikir birliğine varamamış oluşu, bu çalışmanın farklı perspektifleri irdelenmesini gerekli kılmıştır. Bu durumda çalışma, hem literatür bağlamında konuyu farklı bir yere taşıyarak tarafların öne sürdükleri farklı görüşleri toparlayıcı olması hem de uluslararası ilişkiler disiplininde kronik bir sorun haline dönüşen kavramsal kargaşaya çözüm önerisi sunması bağlamında katkı yapacaktır.

2. DIŞ POLİTİKA AMAÇ VE ARAÇLARI

Dış politika kavramının literatürde pek çok tanımı bulunmasına rağmen genel olarak dış politika, egemen bir devletin, diğer bir egemen devlet ile arasındaki siyasi etkileşim (Merriam-Webster, 2018) ve bir devletin, kendi dışındaki diğer devletlerle ya da siyasi kuruluşlarla ilgili olarak hedeflerine ulaşmak için gerçekleştirdiği faaliyetler olarak tanımlanmaktadır. En geniş anlamıyla, bu tanım dış politikanın, dış boyutlara sahip tüm politikaları içerdiği anlamına gelebilir (Ratti, 2004: 17).

Dış politika tanımı doğrultusunda yapım ve uygulama aşamalarında ortaya çıkan dış politika amaçlarına da bu aşamada değinmekte yarar vardır. Devletlerin, belli başlı temeller üzerine oturttukları dış politika amaçları, dış politika yapım sürecine dahil ettikleri tüm unsurlarla, amaçladıkları hedeflere ulaşabilmeleri adına stratejileriyle uyumlu bir şekilde yürüttükleri en rasyonel politikalar ve araçlar olarak ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda, dış politikanın temel amacı, devletin egemenliğinin korunması ve sürdürülmesi, güvenliğinin sağlanması ve aynı zamanda uluslararası alandaki etkisini artırmaktır (Ratti, 2004: 17).

Dış politika amaç ve hedeflerinin belirlenmesi tek başına bir anlam ifade etmemektedir. Bu nedenle şüphesiz devletlerin dış politikalarında belirledikleri amaç ve hedeflere ulaşabilmeleri bağlamında bilinen türden stratejiler izlerken bazı kaynaklarla birlikte dış politika araçlarından yararlanmaları gerekmektedir. Söz konusu araçların genel sınıflandırması bağlamında, siyasal etki araçları, ekonomik etki araçları ve askeri etki araçları ön plana çıkmaktayken spesifik olarak diplomasi, dış yardımlar, yaptırımlar, askeri güç, caydırıcılık gibi araçlarla birlikte son olarak günümüzde gelişen bir araç olarak hukuki yöntem ve etki araçları da ön plana çıkmaktadır (Yılmaz, 2013: 271).

2.1. Enerji Kaynakları ve Dış Politika

Enerji toplumun fonksiyonel olarak işlerliği için temel bir emtia ve yaşam kaynağıdır.¹ Enerjinin önemiyle birlikte düşük maliyetli bir enerji kaynağına erişebilme yeteneği, tarihsel süreçte ekonomik anlamda kalkınmayla doğru orantılı olarak yaşam standartlarındaki gelişime -refah artışına- katkıda bulunan faktörlerin temelinde yer almaktadır (Johansson, 2013: 199). Ulusal ve global istikrarın bir itici gücü olarak nitelendirilen enerji unsuru (Campos ve Fernandes, 2017: 23), devletler için hayati önem taşıyan zenginlik ve ekonomik gelişimin kalbinde yer almakla birlikte bizi harekete geçiren temel unsurlardan biridir.² Sanayiye, sosyal hayatı, ekonomiyi ve daha birçok alanı doğrudan etkileme yeteneğine sahip olması enerjiyi dolayısıyla enerji kaynaklarını devletler için üzerine politikalar inşa edilen bir unsur haline getirmektedir.

Devlet politikaları bağlamında irdelendiğinde birçok stratejide enerji kaynaklarının bir uzantısını görmek mümkündür. Söz konusu uzantılar günümüzde özellikle devletlerin dış politikasında karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla dış politikada enerji konusunun kendisine yer edindiğini söylemek mümkündür. Söz konusu anlayış, uluslararası ilişkiler disiplininin temel literatür çalışmalarını kaleme alan bilim insanı ya da uzmanlarca da dile getirilmektedir. Örneğin Micheal T. Klare, "*Enerji kaynaklarının uğraşısı ve kontrolü dünya meselelerinin ve hükümetlerinin merkezi dinamiği olacağı*

¹ İnsanlık hayatında önemli bir yeri olan enerji, gelecek dönemlerde de temel ihtiyaçlar arasında yer almaya devam edecektir. İnsanoğlunun kendisini tanımasıyla birlikte iş yapabilme kabiliyetinde ihtiyaç duyduğu enerji, enerji kaynaklarının keşfedilmesiyle ayrı bir önem kazanmıştır. Gelişen teknoloji ve yeni keşiflerle birlikte Sanayi Devrimi'ni gerçekleştirmiş olan insanoğlu, böylelikle üretimde makineleşmeye geçilmesini sağlamış ve kas gücü yerini büyük oranda makinelere bırakmıştır. Artan makineleşmeyle birlikte, sanayinin temel girdilerden biri haline gelen enerji kaynaklarına ihtiyaç duyulmaya başlanmış ve enerji kaynaklarına duyulan ihtiyacın artması, enerji kaynaklarının önemini ayrı bir boyuta taşımıştır (Erkan, 2013: 34).

² Bkz. (Güvenoğlu & Erçakar, 2018).

uluslararası politika tarihinde yeni bir dönem açıldığını” iddia etmektedir (Klare, 2005). Hadfield ise “*Enerji Kaynaklarının artık ulusal güvenlik ve dış politikanın bir parçası haline dönüştüğünü*” (Hadfield, 2009: 323), Wenger ise “*Enerjinin devletlerin güvenlik ve dış politikalarından ayrılmaz bir hale dönüştüğünü*” (Wenger, 2009: 226) çalışmalarında dile getirmektedir.

Enerji ve dış politika bağlantısı genel olarak realist düşünürlerin ifadelerinde daha açık fark edilmektedir. Örneğin, Jeffrey W. Legro ve Andrew Moravcsik gibi gerçekçiler “*Uzun zamandır dünya siyasetindeki gerçekliğin özünde maddi kaynaklar üzerindeki kaynakların kontrolünün yattığını*” ısrarla ifade etmektedirler (Cesnakas, 2010: 33). Ayrıca realistler tarih boyunca belirli malların özellikle de enerji materyallerinin, değerli minerallerin, su ve gıdaların pazar fiyatlarının ötesinde stratejik bir değere sahip olduğunu bu nedenle söz konusu ürünlerin dış politika aracı olarak kullanıldığını ve silahlı çatışmaları destekler nitelikte olduğunu belirtmektedirler (Cesnakas, 2010: 32).

Özetle enerji kaynakları, devletlere ulusal düzenlerini sağlama ve dış politikada etkili olma bakımından katkı sağlamaktadır, bu nedenle de görece güç kaynağı olarak değerlendirilmektedir (Hadfield, 2016: 442). Modern devletin altyapısının bir unsuru olan ve uluslararası ekonomi politiğin özünü oluşturan enerji, doğal olarak hem bir dış politika konusu hem de devletlerin ulusal çıkarlarını gerçekleştirmede (ya da savunmada) kullanmaya hazır oldukları bir “dış politika aracı” haline gelmiştir (Hadfield, 2016: 442). Sonuç olarak, literatürdeki çalışmalar ışığında enerji kaynaklarının dış politikayı şekillendiren unsurlardan birisi olduğu net bir biçimde anlaşılmaktadır. Ancak asıl önemli olan, enerji kaynaklarının dış politika stratejilerine etkisidir ki bu noktada araç mı yoksa silah mı olarak nitelendirildiğine yönelik görüşlerle karşılaşmak mümkündür. Bu bağlamda, özellikle Rusya enerji kaynaklarının dış politika stratejilerindeki rolündeki pozisyonunun anlaşılması bakımından önemlidir.

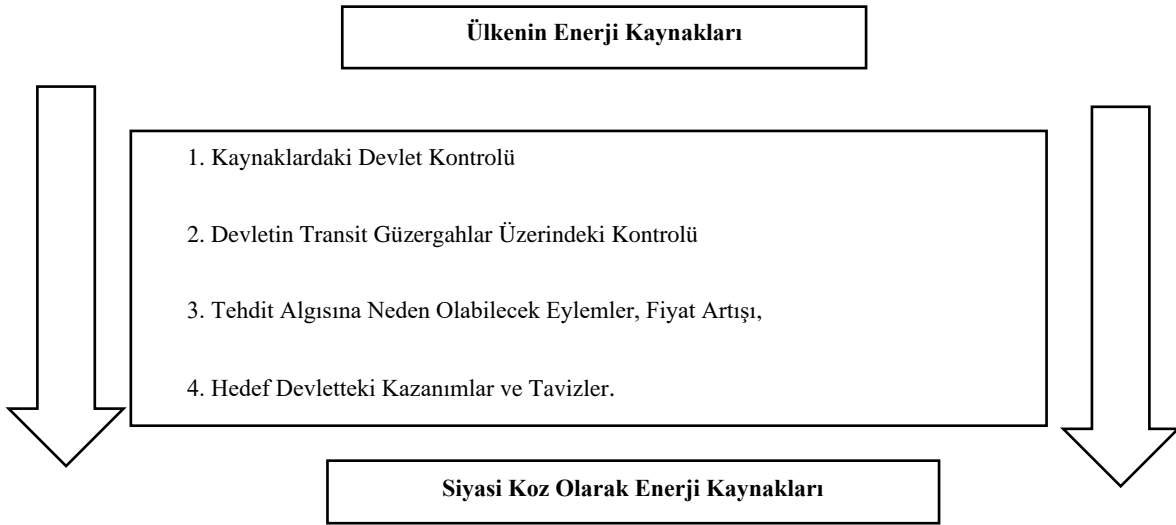
2.2. Dış Politikada Enerji Silahı Modeli

Günümüzde enerji kaynaklarının tüketimindeki artışın teknolojik gelişmeler, ihtiyaçlar gibi temel nedenlere dayandırılmasıyla birlikte, söz konusu kaynakları devletlerin dış politika stratejilerinin temeline yerleştirmesindeki en önemli neden, tehdit algılarıdır. Kısacası, enerji kaynaklarının yakın geçmişte yaşanan gelişmeler sonucunda oluşturduğu algı, kaynakların güvenlikleştirilmesinde ve enerji kaynaklarına hayati önem atfedilmesinde etkili olmuştur. Özellikle dış politika bağlamında incelendiğinde, 1973 Petrol Krizi’nin bir dönüm noktası olduğunu iddia etmek mümkündür.

1973 Petrol Krizi, enerji bağlamında birçok açıdan önem taşımakla birlikte, küresel etkilere neden olan, yeni bir düzenin temelini atan, enerji kaynaklarına sahip olan ve olmayan ülkeler arasındaki ayrımı ortaya çıkaran olayların başında yer almaktadır. Nitelik bağlamında incelendiğinde söz konusu olay, enerji kaynaklarının dış politikada kullanılabilirliğini, enerji kaynaklarının devletler arası ilişkileri etkileme kapasitesinin varlığı, kaynak milliyetçiliği algısını, enerji kaynaklarının siyasi manipülasyonlara malzeme olabileceğini, enerji kaynaklarının ekonomiler için önemini ve sürekli olarak ulaşılabilir olmadığını göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Enerji kaynaklarının dış politikaya eklenmesi açısından 1973 Krizi büyük önem taşıırken, aynı zamanda silah-araç olarak nitelendirilmesi soru işaretlerine neden olmaktadır. 1973 Krizi'yle birlikte, günümüzde Rusya'nın dış politika stratejilerinde, enerji kaynaklarının ağırlığı ve uygulamalarından hareketle, bir grup akademisyen enerji kaynaklarının dış politikada silah olarak kullanıldığını iddia etmektedir. Karen Smith Stegen bu bağlamda geliştirmiş olduğu “enerji silahı modeli” ile bu düşüncüyü savunmaktadır (Stegen, 2011). Dikkatle ifade etmek gerekir ki; enerji silahı modeli, bir devletin enerji kaynaklarını siyasi kazanca dönüştürmeden önce yapılması gereken aşamaları analiz etmektedir. Öncelikle bu model, bir devletin enerji arzının sürdürülebilirliğinin bir silah olarak nitelendirilebilmesi için birkaç koşulun karşılanması gerektiğini kabul etmeye dayanmaktadır. İlk olarak devlet, ülkenin enerji kaynakları üzerindeki kontrolünü sağlamlaştırmalıdır. İkincisi, devlet transit güzergâhlarının kontrolünü ele geçirmeli ve yönlendirmelidir. Üçüncüsü, hedef olarak nitelendirebileceği alıcı konumdaki devlete karşı ilgili devletin politik amaçları doğrultusunda sahip olduğu enerji kaynaklarını doğrudan ya da dolaylı olarak caydırma, cezalandırma ya da ödüllendirme girişimi olarak kullanması zorunluluğudur (Stegen, 2011: 6506).

Şekil 1. Enerji Silahı Modeli (Energy Weapon Model) (Stegen, 2011: 6507).

3. ENERJİ SİLAHI MODELİ AŞAMALARI VE RUSYA FEDERASYONU

Görüldüğü üzere enerji güvenliği literatürüne sistematik bir çalışma olarak kazandırılan “*Enerji Silahı Modeli*”nin içeriğine bakıldığında, çalışmanın kaynak kontrolü, transit güzergahlar üzerindeki kontrol, tehdit algısına neden olabilecek eylemler ve bunlarla mücadele yöntemi, son olarak da hedef devletteki kazanımlar ve tavizler olarak dört aşama üzerinde inşa edildiği ve Rusya Federasyonu'nun bu modelde analiz edilebileceği iddia edilmektedir (Stegen, 2011).

3.1. Birinci Aşama: Kaynakların Kontrolü

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte iki kutuplu uluslararası sistemin süper güçlerinden birisi konumundaki Moskova, enerji sektöründe kontrol kaybı gibi birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Enerji bağlamında öne çıkan sorunlar açısından bakıldığında, devletin enerji kaynaklarını yöneten sektördeki ilgili kurum ve kuruluşlar iflasın eşiğine gelmiş, kredi karşılığı hisse (loans for shares)³ gibi yanlış politika hamleleriyle büyük oranda kaynakların kontrolü devletin elinden çıkarak özel sektöre ve yabancı sermayeye devredilmiş ve Rusya, dönemin uygulamalarına yenilerek enerji kaynaklarını büyük oranda oligarkların eline teslim etmiştir. O dönemde yaşanan gelişmeler söz konusu teslimiyetin en önemli delillerindedir. Örneğin yapılan özelleştirme planının kırk üç işletmeyi kapsamaması öngörülmüştür fakat sonrasında sayı on altıya düşürülmüş, bunlardan dört tanesi hakkında da teklif gelmediği için on iki şirket için süreç başlatılmıştır. Moskova borsasında işlem gören LUKoil, Yukos, Sidenko, Sibneft, Norilsk Nikel,⁴ Mechel ve Novolipetsk Çelik gibi devlet tekelindeki şirketlerin (Thoburn, 2015: 60) hisse değerleri ise 1,5-1,9 milyar dolar olarak ifade edilmiştir. Satış rakamı ise 850 milyon dolar olarak açıklanmıştır (Treisman, 2010: 222).

Birçok yanlış politik hamle gibi özellikle kredi karşılığı hisse uygulamaları kapsamında gerçekleştirilen özelleştirmeler, ciddi problemlere zemin hazırlamış ve ekonomik sıkıntılar başta olmak üzere devlet otoritesinin zayıflaması gibi yönetsel bağlamda da bu sorunlar kendisini göstermiştir. Sonuçta bu süreçte bir bakıma devlet, yönetimin kontrolünden çıkmış ve çıkarları doğrultusunda hareket eden belli bir sınıfın himayesi altına girmiştir. Fakat bu durum Vladimir Putin'in iktidara gelişiyle farklı bir hal almaya başlamış, oligarklara karşı mücadeleler başlatılmıştır. Putin'in oligarklarla girişmiş olduğu mücadeleler enerji kaynaklarının kontrol altına alınması aşaması için bir dönüm noktası olarak nitelendirilmiştir.

Vladimir Putin⁶, 2000 yılında devlet başkanı seçilmesinin ardından “1990'ların çılgın kapitalini” dizginlemek için oligarkları hizaya çekmek üzere harekete geçmiştir (Thoburn, 2015: 60). Genel anlamda enerji sektörünün merkezileştirilmesi ve millileştirilmesi bu sürecin dayanaklarından biridir (Jaffe & Soligo, 2009: 132). Çünkü Rusya'da petrol ve doğal gaz gibi enerji sektöründe faaliyet gösteren devlet kontrol ve güdümünde olmayan özel bir şirketin faaliyet göstermesi, doğrudan devlet

³ 1995'in ilk yarısında nakit para karşılığı henüz özelleştirilmemiş ve kısmen özelleştirilmiş işletmelerdeki devlet hisselerinin satışı, bütçeye hükümetin beklediği katkıyı sağlayamamış ve alternatif özelleştirme yöntemleri tartışılmaya başlanmıştır. Bunun sonucunda başkana ve çevresine yakın birkaç büyük bankaya kredi karşılığında özelleştirilen şirketlerdeki devlet hisseleri üzerinde yönetim hakkı tanınması gündeme gelmiş ve Yeltsin'in çıkardığı bir kararname ile Kasım 1995'ten itibaren “kredi karşılığında hisse” (loans for shares) uygulamasına başlanmıştır (Yapıcı, 2010: 55-56).

⁴ Norilsk Nikel o dönemde dünya nikel üretiminin yüzde 20'sini gerçekleştirmektedir (Yapıcı, 2010: 58).

⁵ Rakamlar cidden komik olarak nitelendirilmektedir. Bir kıyaslama yapıldığında şirketlerin tamamen yok fiyatına plana dahil edildiği anlaşılmaktadır. Karşılaştırma yapmak gerekirse sadece Gazprom'un hisse değeri 2,5 milyar dolardır (Treisman, 2010: 209).

⁶ Oligarkların neden olduğu sorunlarla birlikte Putin'in Mineraller Tezi'nin söz konusu politikasındaki etkisi son derece önemlidir. Çünkü Putin, Rus hükümetinin ülkenin ham kaynaklarını hem ülke içerisinde halkın ekonomik refahının güvence altına alınması hem de uluslararası sistemdeki dünya gücü konumunu güçlendirerek canlandırılması için kontrol altına alınması gerektiğine tam anlamıyla inanmaktaydı.

politikasının desteklenememesine ve dolayısıyla özellikle enerji nakil hatları başta olmak üzere sektörün genelinde devletin kontrolünün kısıtlı hale gelmesine ya da erişimin engellenmesine neden olacaktır.

Putin’le birlikte, Rusya enerji sektöründe atılan adımlar için kamulaştırma ve özelleştirme seçenekleri önemli araç görevi üstlenmekteyken ülkede bu iki aracın aynı anda kullanılmış olması da dikkate değerdir. Öyle ki Rusya enerji sektöründe özelleştirme ve kamulaştırma aynı anda yaşanmıştır. Yukos ve Lukoil ile ilgili yapılan hamleler Putin’in stratejileri doğrultusunda ön plana çıkmaktadır. Bu örnekler Rusya hükümetinin bir yandan Yukos olayında kamunun sektördeki payını arttırması, öte yandan Lukoil’deki azınlık hisselerinin özelleştirilmesi ve hisselerin daha büyük oranlarda yabancılara satışının engellenmesi bağlamında önem taşımaktadır (Şahin, 2006).

Putin yönetimi bu dönemde oligarklarla mücadele ederken aynı zamanda ülkede faaliyet gösteren diğer yabancı yatırımcılara karşı da devlet kontrolünün güçlendirilmesi bağlamında hamleler gerçekleştirmektedir. Örneğin Putin yönetimi oligarklarla mücadelesine benzer şekilde bir stratejiyi Rus petrol sektöründeki yabancı yatırımcılara karşı da kullanmıştır. Nasıl oligarklara karşı Yukos hadisesi örnek olmuş ise, yabancı yatırımcıya karşı da yerine getirilmeyen lisans şartlarını ya da kamuoyunu arkasına alabilecek bir unsur olan çevre ihlallerini öne sürerek baskıda bulunmuştur. Örneğin 2006 yılı sonunda Shell ve Japon ortaklıkları iddia edilen çevre ihlallerinden dolayı Sakhalin II petrol ve doğal gaz geliştirme kuruluşundaki yüzde 51 oranındaki hissesini Gazprom’a satmak zorunda kalmışlardır. Ayrıca İngiliz-Rus ortaklığı BP-TNK da 2007 yılında lisans şartlarını yerine getirmediği gerekçesiyle Sibiry’a’daki Kovitka doğal gaz sahasındaki çoğunluk hissesini Gazprom’a devretmek zorunda kalmıştır (Yapıcı, 2010: 105).

3.2. İkinci Aşama: Devletin Transit Güzergahlar Üzerindeki Kontrolü

Enerji silahı modelinin uygulanmasının ikinci aşaması, tedarikçi devletin nakil hatları ve transit güzergahları kontrolüyle birlikte bu hatlara doğrudan müdahale etmesini gerektirmektedir. Rusya bu doğrultuda önemli miktarda siyasi ve ekonomik sermaye harcamaktadır. Rusya’nın buradaki amacı şüphesiz öncelikle mevcut enerji iletim altyapısını güvence altına almak ve böylelikle yeni boru hattı rotalarının geliştirilmesinde öncelikli konumu sağlamlaştırmaktır. (Stegen, 2011: 6508). Sektörün önde gelenleri Gazprom ve Transneft gibi Rus devlet şirketleri ülke politikaları sınırları içerisinde hareket ederek bu aşamada önemli rol oynamışlardır (Loskot-Strachota, 2016: 163). Ancak, ülke sınırındaki boru hatlarını kontrol etmek ikinci aşama için yeterli değildir. Bunun da bilincinde hareket eden Rusya, iki farklı yöntem izlemiştir. Bunlar, sınırlar dışındaki enerji nakil hatları üzerinde kontrolü sağlamak ve mevcut iletim hatlarının çeşitlendirilmesini önlemek amacıyla hamleler gerçekleştirmektedir. İlk yöntem bağlamında, Rusya’nın özellikle eski Sovyet coğrafyası ve uydu ülkeleri başta olmak üzere çeşitli

⁷ Ancak devletin ekonomide artan etkinliği petrol sektörü ile sınırlı kalmamıştır. Bu bağlamda gaz sektöründe de devlet mülkiyetinde bir artış yaşandığı gözlemlenmiştir ki, bu artışın en önemli kaynağı devlet şirketi Rosneft’in 2005 yılında Gazprom’un yüzde 10,7’lik hissesini satın almasıdır. Böylece Gazprom hisselerinin çoğunluğu bu satış aracılığıyla devlet eline geçmiştir (Yapıcı, 2010: 106).

ülkelerde nakil hatlarının kontrolünü sağladığı görülmektedir. Moldova söz konusu yöntemin anlaşılabilmesi için oldukça önemli bir örnektir. Çünkü Gazprom, Moldova-Rusya anonim şirketi Moldovagaz'da yüzde 50, Transnistria'da ise yüzde 13'lük bir paya sahip konumdadır. Buna karşılık Moldovagaz'ın önemli sistem iletim operatörlerinden Moldovatransgaz'ın sahibi olması ve şirketin ülke dağıtım ağlarının yüzde 70'ini kontrol ediyor olması, Gazprom'un aracılık ettiği yöntemin önemli ve olumlu sonuçlarındandır (Shagina, 2018).

Rus hükümetinin ülke dışında farklı coğrafyalarda kontrolü ele geçirmesiyle ilgili olarak Beyaz Rusya ve Beltrangaz olayı da örnek olarak verilebilmektedir. Bağımsızlık sonrası enerji kaynaklarının ithalatı için ödeme konusunda zorlanan Beyaz Rusya hükümeti, öncelikle 2006 yılında devlete ait olan doğal gaz enerji şirketi Beltrangaz'ın transit boru hatlarında (Northern Lights ve Yamal Europe) sahip olduğu hisseleri Gazprom'a devretmiştir. Bu kadarıyla yetinmeyen Rusya, daha sonra 2007-2010 yılları arasında Beltrangaz'dan yüzde 50'lik bir hisse satın almıştır. 2011 yılında zor günler geçiren Beyaz Rusya'dan enerji şirketi Beltrangaz'ı devlete yüzde 50'lik hisse bedeline 2,5 milyar dolarlık bir ek ödeme yaparak satın alan Gazprom, şirketin adını 2013 yılında Gazprom Transgaz Belarus olarak değiştirmiştir (Kondiyoti, 2015: 59).

Rusya'nın benimsemiş olduğu ikinci yöntem bağlamında sahip olduğu güçlü kozlar işini kolaylaştırmaktadır. Örneğin bu bölgedeki çoğu nakil hattının Sovyetler Birliği döneminde inşa edilmiş olması ve söz konusu hatların günümüzde Rusya coğrafyasında birleşmesi sonrasında kullanıcılara aktarımı Rusya'nın elindeki en önemli kozlardandır. Bu durum karşısında bölgedeki birçok devlet hem Rus enerjisine hem de Rus nakil hatlarına bağımlı olmuştur. Özellikle Kuzey-Güney yönlü inşa edilmiş hatlar bu nedenle Rus tarafının elini güçlendirirken aynı zamanda bölge ülkelerini sıkıntıya sokmaktadır. Bu sıkıntıya karşılık alternatif çözüm önerileri mevcuttur fakat özellikle alternatif projelerin geliştirilmesi bağlamında hamleler önemli ölçüde Rus engeline takılmaktadır. Kısacası Rusya, kendi nakil güzergahlarına alternatif olarak geliştirilebilecek nakil hattı projeleri hamlelerinin engellenmesi yönünde, yani daha açık bir deyişle mevcut iletim hatlarının çeşitlendirilmesini engellemeye yönelik politikalar benimsemektedir. Doğu-Batı yönlü ve Rus nakil hatlarına alternatif olarak geliştirilen Nabucco ve Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) gibi projelere, Rus tarafının negatif yaklaşımı önemli örneklerdendir.

3.3. Üçüncü Aşama: Tehdit Algısına Neden Olabilecek Eylemler, Havuç ve Sopa Taktiği

Enerji silahı modeli uygulamasının üçüncü aşaması, tehditlerin, fiyat artışlarının ve kesintilerin olmasını gerektirmektedir. Enerjiyi silah olarak kullanabilmek için bu aşamada, enerji tedarikçisi devlet yalnızca enerji kaynaklarını ve nakil hatlarıyla güzergahlarını kontrol etmekle yetinmemeli, aynı zamanda gücünü siyasi kazanımlara dönüştürmeyi de amaçlamalıdır (Stegen, 2011: 6508). Bu amaca ulaşabilmek doğrultusunda en önemli yöntemlerden özellikle dağılan Sovyet coğrafyası ve yakın çevrede daha belirgin olarak kullanıldığı gözlemlenen biri havuç ve sopa taktiğidir (Loskot-Strachota,

2016: 163). Bu kapsamda Belarus, Ukrayna, Moldova, Estonya ve AB ile yaşanan enerji krizleri, kesintilerin, tehditlerin ve fiyat artışlarının siyasi olarak etkili olduğu görülen örneklerden sadece birkaçıdır.

Tablo 1. Rusya'nın Uyguladığı Doğal Gaz Fiyatları (\$/Trilyon Metre Küp) (Newnham, 2011:139)

	2005	2006	2007	2008
Ermenistan	\$56	\$110	\$110	\$110
Belarus	\$46	\$46	\$110	\$125
Gürcistan	\$63	\$110	\$235	\$235
Moldova	\$80	\$110	\$170	\$190
Ukrayna	\$50	\$95	\$130	\$160

Rusya için önemli bir hamle aracı olan *havuç* ve *sopa* taktiğini iki farklı uygulamada görmek mümkündür. Söz konusu taktikler bağlamında literatürde birçok örnek olmasına karşın Ukrayna ve Beyaz Rusya örnekleri dikkat çekicidir. Beyaz Rusya bağlamında incelendiğinde, bilindiği üzere Aleksandr Lukashenko'nun yönetim anlayışı çerçevesinde ülke, bölgede bir Sovyet dönemi kalıntısı olarak kalmıştır. Bunun en önemli göstergelerinden birisi, ülkede birçok alanda reformlar gerçekleştirilmesine rağmen Lukashenko'nun yıllarca dış politikada yeni bir federasyon oluşturma umudunu sürdürme yönünde Moskova'yı desteklemesidir. Bu durum şüphesiz Kremlin'in hoşuna gitmiş ve bunun sonucunda Beyaz Rusya'ya aşırı ucuz fiyatlarla doğal gaz iletimi sağlanarak, Beyaz Rusya'nın politikaları ödüllendirilmiş yani ülke *havuç* yöntemiyle desteklenmiştir. Rusya'nın doğal gaz iletimindeki fiyatlandırmasının ne ölçüde ucuz olduğunun anlaşılması bakımından karşılaştırma yapmak gerekirse; Beyaz Rusya 2006 yılı için birim doğal gaz başına sadece 47 dolar ödemekteyken; aynı zaman diliminde batı yanlısı hükümetin yönetimde olduğu Ukrayna, aynı miktar doğal gaz için 230 dolar ödemek zorunda bırakılıyordu (Newnham, 2011: 138-139). Bu bağlamda, Ukrayna'nın durumu ise *sopa* taktiğinin bir sonucudur ve bu yöntemin kullanıldığı önemli örneklerdendir.

3.4. Dördüncü Aşama: Hedef Devlettteki Kazanımlar ve Tavizler

Enerji silahının başarılı bir şekilde uygulanmasının dördüncü aşaması, hedeflenen devletin tepkisidir. Bu aşamada, hedef devletler tehditler veya fiili kesintiler nedeniyle davranışını değiştirmelidir. Birçok devlet dış politika uygulamalarında Rusya karşıtı eylemleri nedeniyle siyasi baskı, fiyat artışları ve kesintilere maruz bırakılmış ve bunların sonucunda Rusya ile daha ılımlı ilişkiler yürütme noktasında istekli hale gelmiştir. Ukrayna söz konusu davranış değişikliğinin önemli örneklerindendir. Örneğin 2010 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanan Viktor Yanukoviç, seçimin hemen sonrasında Rusya ile ilişkileri geliştirmeye –düzeltmeye- yoğun çaba harcamıştır. Bu doğrultuda Sivastapol Üssünde Rusya'ya ayrıcalıklar verilmiş ve önemli kazanımlar elde eden Rus hükümeti Ukrayna'ya iletilen doğal gazın birim fiyatlarında indirim gitmiştir (Stegen, 2011: 6510).

Sonuç olarak Stegen'in enerji silahı modeliyle ifade edilen dört aşama ışığında Rusya, enerji kaynaklarını dış politikada silah olarak kullanan bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Örnekler şüphesiz zenginleştirilebilmektedir fakat asıl önemli olan, silah modelinde şart olarak ifade edilen dört aşamanın tamamı Rusya'nın, Beyaz Rusya ve Ukrayna gibi hedef olarak nitelendirilebilecek devletlere yönelik siyasi uygulamalarını analiz edebilecek niteliğe sahip olmasıdır. Bu noktada enerji kaynakları ve dış politika ilişkisinde ikinci bir görüş olan "dış politikada araç olarak enerji kaynakları" düşüncesine yer vermek ve literatürde öne çıkan örneklerin analizine değinmekte yarar vardır.

4. DIŞ POLİTİKADA ARAÇ OLARAK ENERJİ KAYNAKLARI

Dış politikada enerji kaynaklarının araç olarak ifade edilmesiyle ilgili olarak literatürde çeşitli görüşler mevcut olmakla birlikte bu görüşlerin kendi içerisinde de farklı iddiaları savundukları göze çarpmaktadır. Örneğin Köse (2016), enerjinin askeri operasyonlarda savaşın kazanılması için hayati önem taşıyan bir araç olduğunu ifade ederken, Toprak (2018) çalışmasında enerjinin hem yumuşak güç hem de sert güç aracı olarak kullanıldığını etmektedir. Jirušek ve Kuchyňková (2018) bir adım öteye geçerek çalışmalarında enerji kaynaklarının enerji şirketleriyle birlikte dış politikada araç olduğunu ifade etmektedir. Belirtilen söz konusu görüşleri gerçek dışı kabul etmek gibi bir durum söz konusu değildir. Ancak farklı ifadeler kullanılsa da aslında her biri ortak bir konsepti betimlemektedir. Söz konusu ortak konsept ise kuşkusuz devletlerin dış politika amaçlarına ulaşabilmeleri noktasında enerji kaynaklarının kullanımının meşrulaştırılmasıdır.

Dış politika açısından bakıldığında, devletler enerji ihracatını saldırgan ve savunmacı bir şekilde diğer hükümetlerin bir şeyi yapmalarını zorlamak ya da bir şeyi yapmalarını engellemek, güçlü ekonomik bağlar kurmak veya cezalandırmak gibi nedenlerle kullanabilirler. Bu saldırgan ve savunmacı kullanımın temel nedeni, enerji kaynaklarının üretici ve tüketici (muhtemelen transite geçiş ülkesi de dahil) devletler arasında gelişen bağımlılık ilişkisiyle birlikte, kılıç ya da kalkan gibi çeşitli ifadelerle araçsallaştırılmalarından kaynaklanmaktadır. (Policy Department for External Relations, 2018: 8).

4.1. Saldırgan Dış Politika Aracı Olarak Enerji

Dış politikada enerji kaynaklarının saldırgan bir araç olarak kullanılmasının tarihteki en bilinen örnekleri, 1956 Suudi Arabistan'ın Fransa ve Birleşik Krallığa yönelik uygulamış olduğu petrol ambargosu, 1967 yılında Birleşik Devletler, Birleşik Krallık ve Almanya'ya karşı uygulanan petrol ambargosu ve Ekim 1973 tarihindeki Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) teşvikiyle meydana gelen petrol ambargosu olaylarıdır. Söz konusu örneklerden en öne çıkanı 1973 tarihli hadise olsa da diğerleri de büyük önem taşımaktadır. 1956 yılında yaşanan ambargo, Mısır'a yönelik harekât sonrasında uygulamaya konmuş ve Süveyş Krizi süreci doğrudan tetiklemiştir. Sınırlı baskı olarak nitelendirilse de üç ülkenin askeri güçlerini Mısır'dan çekmesi, sonuç elde edilmesi bakımından enerji kaynaklarının saldırgan dış politika aracı olarak kullanıldığının örneklerinden birisidir (Crane, ve diğerleri, 2009: 26).

1967 yılında yaşanan kriz, enerji kaynaklarının saldırgan bir biçimde dış politika aracı olarak kullanıldığının önemli örneklerindedir. Bilindiği üzere 1967 Savaşı, küresel petrol piyasasında bir dönüm noktası olmuş ve bugünün petrol piyasası yapısı, savaşın ardından on yılda meydana gelen olaylar tarafından şekillendirilmiştir. Haziran 1967 savaşına tepki olarak, Suudi Arabistan, Kuveyt, Irak, Libya ve Cezayir, ABD, İngiltere ve Batı Almanya'ya petrol sevkiyatlarını yasaklanmıştır. Tüm dünyadaki petrol akışı, Arap olmayan ülkelere gelen petrolün Avrupa'daki ambargolu ülkelere yönlendirilmesiyle yeniden düzenlenmiştir. Süveyş Kanalı'nın savaş sırasında kapatılması, özellikle Avrupalı tüketiciler için bu değişimi daha da zorlaştırmıştır. Sonuç olarak uygulayan taraf için tarihte başarısız bir uygulama olarak yer almış olsa da 1967 Krizi, enerji kaynaklarının bir dış politika aracı olarak kullanıldığının önemli örnekleri arasındadır (Gross, 2017).

Ekim 1973 tarihinde yani Yom Kippur Savaşı'nın başlamasından on gün sonra, İran, Irak, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Katar petrol fiyatlarını artırmaya karar verdiğini ve üretim kesintiye gittiğini açıkladı. Bunun en önemli nedenlerinden birisi OPEC'in enerji kaynaklarını İsrail'i destekleyen devletlerin dost olmayan devletlere karşı bir araç olarak kullanmaya karar vermesidir. Bu doğrultuda daha sonraki süreçte yavaş yavaş, Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Kanada, Japonya ve Hollanda gibi ülkelere petrol arzı kesilmiş ve kriz doğmuştur. Küresel petrol fiyatının dört katına çıkması, krizin derecesini yükseltirken bu ortamdan zarar gören başta ABD gibi devletler ateşkes için çaba göstermişlerdir. Dolayısıyla, enerji kaynakları dış politikada araç olarak saldırgan bir şekilde bu zaman diliminde kullanılmıştır (Policy Department for External Relations, 2018: 8).

4.2. Savunmacı Dış Politika Aracı Olarak Enerji

Enerji kaynaklarının dış politikada savunma aracı olarak kullanılması, tamamen sahip olunan kaynakların ya da nakil güzergahlarına göre ülkenin coğrafi pozisyonu gibi etkenler nedeniyle üstlenilen jeopolitik ve/veya jeostratejik rol dolayısıyla kendisi göstermektedir. Söz konusu unsurlar ilgili devletin sahip olduğu niteliği dönüştürürken, aynı zamanda bu niteliklerinin kendisi üzerinde bir kalkan görevi görmesine olanak sağlaması nedeniyle dış tehditlerden önemli ölçüde kendisini korumasına, daha açık bir deyişle enerji kaynaklarının savunma amaçlı dış politika aracı olarak kullanılmasına olanak sağlamaktadır.

Enerji kaynaklarının savunmacı bir dış politika aracı olarak kullanılmasının önemli örneklerinden birisi ABD'in Körfez politikalarında kendisini göstermektedir. Örneğin, 1970'lerin sonlarında Ortadoğu'da artan güvensizlik nedeniyle, Carter Doktrini doğrultusunda ABD ile Suudi Arabistan bir anlaşma imzalamıştır. 1980 yılında, İran Devrimi ve Afganistan'ın işgalinden kısa bir süre sonra ABD'nin dönemdeki başkanı Jimmy Carter, yapılan anlaşma doğrultusunda bir açıklama yaparak herhangi bir devletin Basra Körfezi'nde kontrolü ele geçirmeye yönelik hamlelerini Birleşik Devletlerin çıkarlarına yönelik hayati bir saldırı olarak değerlendireceğini belirtmiştir. Carter ayrıca 23 Ocak 1980'de Körfez'in savunmasını bundan böyle ABD'nin üstleneceğini de ilan etmiştir (Klare, 2006: 62).

Söz konusu beyanı, tamamen bölgeyi kendi himayesi altına aldığına göstergelerindenken, bunun en temel nedeni bilindiği üzere başta Suudi Arabistan Krallığı olmak üzere Basra Körfezi ülkelerinin enerji bakımından zengin konumda olması ve ABD'nin de çıkarları doğrultusunda bölgede önemli ölçüde etkinliğe sahip olmasıdır. Kısacası, bölge ülkelerinin enerji kaynakları bakımından zengin oluşu onlar için bir kalkan görevi üstlenmiş ve bu nitelik enerji kaynaklarının savunmacı bir dış politika aracı olarak kullanılması olarak nitelendirilmiştir (Policy Department for External Relations, 2018: 9).

Enerji kaynaklarının savunmacı bir dış politika aracı olarak kullanılmasının örneklerine yakın tarihimizde ve günümüzde de rastlanmaktadır. Enerji kaynakları bakımından zengin olarak nitelendirilen İran'a uygulanan yaptırımlara rağmen ilişkilerin sadık bir şekilde devamlılığıyla birlikte, Çin ile imzalanan antlaşmalar söz konusu örnekler arasındadır (Basravi, 2018). Diğer bir önemli örnek ise LNG sektöründe önemli bir aktör konumundaki Katar ile en önemli pazar konumundaki Türkiye'nin yakınlaşan ilişkileridir. Dış politikada enerji kaynaklarının savunma aracı olarak rolüne ve yakın ilişkilere en önemli örneklerinden birisi 5 Haziran 2017 yılında patlak veren Körfez krizi sırasında yaşanan gelişmelerdir. Bilindiği üzere Körfez krizinin başlamasından iki gün sonra, 7 Haziran 2017'deki olağanüstü bir oturumda, Türkiye Parlamentosu, Türk birliklerinin Katar'da konuşlandırılmasını ve iki ülke arasında askeri eğitim iş birliği konulu bir anlaşmayı onaylama kararı alarak, ülkeye 18 Haziran 2017 tarihinde 5000 asker sevkiyatı ilk aşamada gerçekleştirilmiştir. Bu sevkiyattaki amaç ise Suudi Arabistan'ın Katar'a yönelik olası saldırılarına karşı olunması ve ülkenin savunulması olarak ifade edilmiştir (Aljazeera News, 2018).

4.3. Dış Politikanın Bir Aracı Olarak Saldırgan ve Savunmacı Enerji Kullanımı: Rusya

Enerji konsepti çerçevesinde herhangi bir konu ile ilgili analiz ve çalışmada öne çıkan aktörlerin en başında Rusya'nın geldiğini söylemek mümkündür. Çeşitli faktörler etkili olsa da devletin bu denli ön planda olmasındaki temel nedenlerden birisi şüphesiz, enerji kaynakları bakımından zengin olan bütün devletlerin aksine ve ötesinde Rusya'nın enerji kaynakları ve nakil ağlarını özellikle yakın çevresinde etkili olmak amacıyla dış politikasında etkin olarak kullanmasıdır.

Enerji olgusuna hayati önem atfeden ve kendisini enerji süper gücü olarak niteleyen Rusya'nın kaynaklarını dış politika ile eklemlendirmesini genel olarak üç nedene dayandığı gözlemlenmektedir. Söz konusu nedenler; ekonomik kazanç sağlamak, yurtdışı ve özellikle yakın çevresi olarak nitelendirilen coğrafyadaki etki alanıyla birlikte politik etkisini korumak, arttırmak ve uygulamak; son olarak ise -ihtiyaç olması halinde- tüketiciler üzerinde siyasi baskı uygulanmasıdır (Policy Department for External Relations, 2018: 13). Bu bağlamda, kullandığı araç ve yöntemler ise, enerji kaynaklarındaki fiyatlandırma politikası, varlıklar üzerindeki kontrol, enerji akışındaki kesintiler, sözleşmelerle ilgili kısıtlamaların yanı sıra uzun dönemli sözleşmeler ve alternatif güzergahların belirlenmesidir.

Rusya'nın enerji kaynaklarını saldırgan bir dış politika aracı olarak kullanılmasıyla ilgili olarak 1993 yılından günümüze kadar birçok uygulamaya şahit olunmuşken bunlardan yaklaşık yirmi bir tanesi

önemli ölçüde etki yaratmıştır. 1993 yılında Ukrayna'ya, Rusya'ya nükleer silahların geri gönderilmesi için yapılan baskı ve gaz akışında yüzde 25'lik bir kesinti, Şubat 2004 yılında Beltranzgaz'a erişim için baskı yapılması amacıyla Beyaz Rusya'da otuz saatlik süre zarfında gaz akışında yüzde yüz kesinti, 2008 Başkan Yuschenko'nun Gürcistan Savaşı sırasında Rusya karşıtı tutumlarının cezalandırılması olarak Ukrayna'da gaz akışında kesinti, 2011 yılında transit güzergahlarda kontrolün sağlanması amacıyla ödenmeyen borçlar karşılığında Beyaz Rusya enerji şirketi Beltranzgaz'ın Rusya tarafından satın alınması, 2013 yılında Kırgızistan üzerinde etki oluşturabilmek amacıyla Kırgızgaz şirketinin Rusya tarafından satın alınması, 2015 Kasım ayında Ukrayna'daki çatışmalar dolayısıyla gaz akışında kesintiler gibi meydana gelen hadiseler, Rusya'nın enerji kaynaklarını saldırgan bir dış politika aracı olarak kullanılmasıyla ilgili olarak önemli örneklerdir.

Rusya'nın enerji kaynaklarını savunmacı bir dış politika aracı olarak kullanılmasıyla ilgili olarak da literatürde çeşitli örnekler rastlanmaktadır. Fakat bunlar arasında ön plana çıkan örneklerin başında Almanya ile ilişkiler sırasında yaşanan gelişmeler gelmektedir. Ayrıca bu durum AB'nin Rusya üzerinde tam anlamıyla hakimiyet kuramamasının temelinde yer almakla birlikte; Almanya'nın önemli ölçüde Rus enerjisine bağımlı olmasının yanı sıra, talep güvenliği bağlamında da Rusya'nın Almanya'ya bağımlılığı, ilişkilerde önemli rol oynamaktadır. Almanya'nın fiziki lokasyonu ve jeopolitiği gereği Birliğin en önemli enerji ticareti partneri Rusya'ya Brotherhood ve Northern Lights enerji nakil hatları ile karadan ve Northern Stream nakil hattı gibi offshore'dan gelen enerji nakil hatları ile doğrudan bağlı olması, Almanya'nın AB içindeki enerjisi en fazla tüketen ve transit olarak diğer ülkelere aktaran konumunu daha da pekiştirmektedir. Bunun yanı sıra 2005 yılında Gerhard Schöeder ile Vadimir Putin başkanlıklarında devletler arasında imzalanan Kuzey Akım Projesi ile Almanya, AB içinde Rusya tarafından enerjide en kayırılan ülke (the favoured nation) statüsüne geçerek Rusya'yla dış politikada bu tarihe kadar hiç olmadığı kadar yakınlaşmıştır (Demiral, 2018). Kuzey Akım doğalgaz boru hattı bugün iki ülke toprakları arasında herhangi bir geçiş ülkesi olmaksızın kurulan yüksek kapasiteli bir doğalgaz boru hattı olan Kuzey Akım'ın yüzde 51 hissesi Gazprom'a diğer hisseleri ise Alman E.ON, Wintershall, Fransız ENGIE ve Hollandalı Gazouni'ye aittir (Nord Stream, 2018).

Söz konusu nitelikler dahilinde enerjinin savunmacı bir dış politika aracı olarak kullanılması noktasında Rus enerji devi Gazprom'un Avrupa'daki faaliyetleri ve Almanya'nın buna karşılık izlemiş olduğu politikalar büyük önem taşımaktadır. Bilindiği üzere Gazprom'un Avrupa'daki küçük ve bölgesel, hatta bazen de ulusal enerji şirketlerini birer birer satın alıp bünyesine katarak Avrupa enerji sektörünü tekeline almaya başlaması, AB'nin enerjide "kurumlar ve piyasalar doktrinine" tamamen zıttır, çünkü burada rekabetçi pazarın ortadan kalkarak AB'nin orta vadede enerjisi tek bir kaynaktan, yani Gazprom'un belirlediği şartlar kistasında ithal etmek zorunda kalması suretiyle fiyatlar üzerindeki belirleyici rolünün tamamen ortadan kalkması riski söz konusudur. Bu da uzun vadede AB'yi siyasi ve stratejik olarak Rusya önünde eli kolu bağlı hale getirecektir. İşte, Almanya bu şartı kendi enerji arz güvenliği ve milli çıkarları gereği göz ardı ederek, AB'nin gelecekteki enerji güvenliği sorunlarına bir

yenisini eklemekte ve doğal olarak bu konu Brüksel’de Almanya’nın bencilliğine yönelik eleştirilere ve kızgınlığa yol açmaktadır (Demiral, 2018). Çünkü bu durumda Almanya, Rusya ile enerji temelindeki temaslarının zedelenmesine karşı çıkmakta, enerji temin sıkıntısı çekmemek amacıyla savunmacı bir tavır içerisine girmektedir. Bu durumda Rusya’nın sahip olduğu enerji kaynakları Rusya için bir kalkan niteliği taşımaktadır.

Rusya ve Almanya arasındaki enerji konsepti temelinde şekillenen ilişkilerde, enerji kaynaklarının savunmacı bir dış politika aracı olarak kullanılmasındaki önemli örneklerden bir diğeri Kuzey Akım 2 Projesi’dir (Nord Stream 2). Rusya’nın buradaki amacı, AB üyelerine karşı olan karşılıklı bağımlılıkta Birliğin lokomotif güçleriyle alternatif nakil projeleri kapsamında daha da yakınlaşmak ve bu lokomotifleri kontrol altında tutmaktır. Almanya söz konusu amaç için doğru tercih, Kuzey Akım 2 Projesi de önemli bir örnektir. Ust-Luga bölgesinden Greifswald’a yani doğrudan Rusya’dan Almanya’ya Baltık Denizi üzerinden offshore olarak uzanacak olan nakil hattı 1,200 km uzunluğunda ve 55 milyar metre küp taşıma kapasitesindedir. 2019 yılı sonunda uygulamaya konması beklenen proje ENGIE, OMV, Royal Dutch Shell, Uniper, and Wintershall ortaklığında gerçekleştirilecektir (Gazprom, 2018). Projenin dış politikadaki önemi incelenecek olursa proje aşamasındaki hattın öne çıkan özelliği Polonya ve Ukrayna gibi enerji güvenliğinin transit taşıma aşamasındaki sorunlu coğrafyalardan geçmeyerek doğrudan gelişmişlik düzeyi yüksek Almanya’ya ulaşmasıdır. Dolayısıyla AB’nin lokomotif gücü Almanya ile ilişkilerdeki kazan kazan modeli aracılığıyla yakınlaşma, enerji konsepti sayesinde Rusya’nın güvenliğine biraz daha katkıda bulunacak ve sonuç olarak da enerji kaynakları Rusya için Kuzey Akım 2 projesi sayesinde kalkan görevi üstlenecektir (Stelzenmüller, 2018).

5. SONUÇ

İnsanlık için hayati önem taşıyan enerji kaynakları şüphesiz devletler için de aynı derecede değerlidir. İnsanlık için bu denli önemli olan bir olgunun uluslararası sistemdeki refah artışından çatışmaya uzanan her türlü hadiseyi etkileyen bir dinamik ve güvenlik unsurunun temel yapı taşı olma niteliği de aşıkardır. Bu nitelikler de enerjinin dış politika da önemli bir yer edinmesine zemin hazırlamakla birlikte özellikle uluslararası ilişkiler disiplini çalışmalarında birtakım sorunların gelişimine de kapı aralamıştır.

Çalışmanın analiz sorunsalı da bu aşamada ortaya çıkmış ve özellikle enerji konseptindeki çalışmalarda uluslararası ilişkiler disiplininin kronik sorunlarından birisi olan kavramsal problemlerle karşılaşmıştır. Söz konusu kavram sorunu, enerji kaynaklarının tanımlanmasından sınıflandırılmasına, öneminden etkilerine kadar uzanan bir çerçevede karşımıza çıkmaktayken, özellikle enerji-dış politika ilişkili çalışmalarda birlikte enerji güvenliği konusundaki çalışmalarda açıkça görülür hale gelmiştir. Bu noktada öncelikle belirtmek gerekir ki, söz konusu kavramsal problemler kolay ve aşılabilir olarak görülse de durum o kadar basit bir çerçevede ele alınabilecek kadar yalın değil, tersine disiplinin

gelişiminden çözüm önerilerinin benimsenmesine kadar olan çizgiyi etkileyecek ölçekte karmaşık boyuttadır.

Enerji konusunda, uluslararası ilişkiler disiplininde kavramsal sorunlarla karşılaşılması yeni değildir. Çözüm bağlamında çeşitli bakış açıları geliştirilmiş olsa da genel olarak kısa süreli öneriler ileri sürülmüş ya da sistematik çalışmalar yapılmadığı şeklinde gibi genelleme ifadelerine yer verilmiştir. Fakat sorun bu aşamada da devam etmiş ve enerji silahı modeli gibi sistematik çalışmalarda ve yine sistematik olmayan çalışmalarda da aynı sıkıntılar gözlemlenmiştir. Kısacası eski olan soruna yeni çözüm önerileri gerekmektedir.

Çalışmada, aynı örnek olaylar, aktörler ve süreç ele alınarak biri sistematik bir çalışma olarak nitelendirilen enerji silahı modeliyle ve sistematik olmadığı düşünülen enerji kaynaklarını dış politikada araç olarak niteleyen görüş çerçevesinde analiz edilmiştir. Sistematik modeldeki analiz sonucunda Rus dış politikasında enerji kaynaklarının bir silah olarak kullanıldığı sonucuna varılmış. Sistematik olmayan görüş çerçevesindeki analizde de enerjinin araç olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak sistematik olsun ya da olmasın her iki modelde de aynı aktör, olay, örnek ve gelişmeler farklı çıktılarla karşılaşmamıza neden olmuştur. Daha açık bir deyişle Rusya, enerji kaynaklarını kimilerine göre dış politikada araç kimilerine göre de silah olarak kullanmaktadır. Bu durumda disiplin için karmaşa anlamına gelmekte ve dış politika yapım sürecine kadar etki etmektedir.

Sonuç olarak çalışmada öncelikle enerji-dış politika ilişkisi çerçevesinde ele alınan konuyla alakalı olarak Rusya örneğinde enerjinin dış politika aracı mı yoksa dış politikada silah mı olarak kullanıldığına dair kesin bir sonuca ulaşamamış ve kavramsal muğlaklığın neden olduğu karmaşa açıkça gözler önüne serilmiştir. Çalışmada ifade edilen karmaşıklık gibi söz konusu sorunların çözümü noktasında ise birtakım bulgular elde edilmiş ve yapılan analizler sonucunda birtakım öneriler geliştirilmiştir. Öncelikle sistematik çalışmaların yapılabilmesi için daha genel kabul gören analiz modellerinin geliştirilmesi ve kullanılan temel kavramların bu modeller çerçevesince tanımlanması gerekmektedir. Ayrıca öneri olarak ise dış politikada araç-silah gibi kavramlar ikileminde enerji kaynaklarının özellikle dış politikanın inşa sürecindeki dinamiklerden birisi olarak ele alınması, dış politikanın uygulama aşamasında ise daha barışçıl bir anlam ifade eden araç kavramının tercih edilmesidir.

KAYNAKÇA

- Aljazeera News (2018) “Turkey and Qatar: Behind the Strategic Alliance”, <https://www.aljazeera.com/news/2017/10/turkey-qatar-strategicalliance171024133518768>, (29.12.2018).
- Basravi, Z. (2018) “Despite Iran Sanctions, China Stays Loyal”, <https://www.aljazeera.com/news/2018/11/iran-sanctions-china-stays-loyal181118080252403.html>, (29.12.2018)

- Cesnakas, G. (2010) “Energy Resources In Foreign Policy: A Theoretical Approach”, *Baltic Journal Of Law & Politics*, III(1): 3-52.
- Cesnakas, G. (2016) “Energy Sources As The Tools of The Foreign Policy: The Case Of Russia”, *Lithuanian Foreign Policy Review*, XXXV: 9-40.
- Crane, K., Goldthau, A., Toman, M., Light, T., Johnson, S. E., Nader, A. & Dogo, H. (2009) “ Oil as a Foreign Policy Instrument”, K. Crane, A. Goldthau, M. Toman, T. Light, S. E. Johnson, A. Nader, . . . H. Dogo içinde, *Imported Oil and U.S. National Security* (s. 25-41). Santa Monica: RAND Corporation.
- Dağ, A. E. (2009) “Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü”, (3. b.), İstanbul: Ağaç Yayınları.
- Demiral, T. C. (2018) “‘Ab’nin Dış Politikadaki İkillemi:Yükselen Almanya-Rusya Enerji İlişkileri ve Stratejik Ortaklık”, tarihinde Academia Web Sitesi: https://www.academia.edu/30951681/ABnin_Ortak_Dış_Politikadaki_İkillemi_Almanya-Rusya_Enerji_İlişkileri_ve_Stratejik_Ortaklık adresinden alındı
- Güvenoglu, H., & Erçakar, M. E. (2018). Enerji Tüketiminin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Uygulaması (1971-2015). *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, XVI(4), 272-288.
- Gazprom. (2018, Aralık 29). *Nord Stream 2*. Aralık 29, 2018 tarihinde Gazprom Web Sitesi: <http://www.gazprom.com/projects/nord-stream2/> adresinden alındı
- Gross, S. (2017, Haziran 5). *The 1967 War And The Oil Weapon*. Aralık 29, 2018 tarihinde Brooking Institute Web Sitesi: <https://www.brookings.edu/blog/markaz/2017/06/05/the-1967-war-and-the-oil-weapon/> adresinden alındı
- Hadfield, A. (2009). *Energy and Foreign Policy: EU Russian Energy Dynamics*. S. Smith, A. Hadfield, & T. Dunne içinde, *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*. Oxford: Oxford University Press.
- Hadfield, A. (2016). Enerji ve Dış Politika: AB-Rusya Enerji Dinamikleri. S. Smith, A. Hadfield, & T. Dunne içinde, *Dış Politika Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar* (s. 441-462). İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık.
- Jaffe, A. M., & Soligo, R. (2009). *Energy Security: The Russian Connection*. D. Moran, & J. A. Russel içinde, *Energy Security and Global Politics* (s. 112-134). Abingdon: Routledge.
- Jirušek, M., & Kuchyňková, P. (2018). The Conduct of Gazprom in Central and Eastern Europe: A Tool of the Kremlin, or Just an Adaptable Player? *East European Politics and Societies and Cultures*, XX(10), 1-27.
- Johansson, B. (2013). A Broadened Typology On Energy And Security. *Energy*(53), 199-205.
- Köse, İ. (2016). Russia’s New Irredentist Foreign Policy Approach & Energy Card. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (KAREM)*, II(2), 42-63.
- Klare, M. (2006). *Kan ve Petrol: Amerika'nın Petrol Bağımlılığının Tehlikeli Sonuçları*. (Ö. Yüksel, Çev.) İstanbul: Marka Yayınları.
- Klare, M. T. (2005). *Kaynak Savaşları: Küresel Çatışmanın Yeni Alanları*. (Ö. İnciler, Trans.) İstanbul: Devin Yayıncılık.

- Kondiyoti, R. (2015). *Powering Europe: Russia, Ukraine and the Energy Squeeze*. New York: Palgrave Macmillan.
- Merriam-Webster. (2018). *Dictionary*. Merriam-Webster Dictionary: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/foreign%20policy> adresinden alındı
- Newnham, R. (2011). Oil, Carrots And Sticks: Russia's Energy Resources As A Foreign Policy Tool. *Journal of Eurasian Studies*(2), 134-143.
- Nord Stream. (2018). *Who We Are?* Aralık 29, 2018 tarihinde Nord Stram Web Sitesi: <https://www.nord-stream.com/about-us/> adresinden alındı
- Policy Department for External Relations. (2018). *Energy As A Tool Of Foreign Policy Of Authoritarian States, In Particular Russia*. European Parliament. Brüksel: Directorate General for External Policies of the Union.
- Ratti, L. (2004). Foreign Policy. H. Compston içinde, *Hanfbok of Public Policy in Europe: Britain, Germany and France* (s. 17-25). New York: Palgrave Macmillian.
- Shagina, M. (2018). *Moldova's Fragile Energy Security*. Aralık 28, 2018 tarihinde New East Europe Web Sitesi: <http://neweasterneurope.eu/2018/03/14/moldovas-energy-security/> adresinden alındı
- Stegen, K. S. (2011). Deconstructing The Energy Weapon: Russia's Threat To Europe As Case Study. *Energy Policy*(39), 6505-6513.
- Stelzenmüller, C. (2018). *Nord Stream 2 Is a Trap Of Germany's Own Making*. Aralık 30, 2018 tarihinde Financial Times Web Sitesi: <https://www.ft.com/content/37c7670e-f7d1-11e8-a154-2b65ddf314e9> adresinden alındı
- Şahin, K. (2006). *Rusya Federasyonu Enerji Sektörünün Yapısı, Sektörde Yaşanan Gelişmeler Ve Rusya Federasyonu'nun G-8 Başkanlığı*. Aralık 28, 2018 tarihinde T.C. Dışişleri Bakanlığı: http://www.mfa.gov.tr/rusya-federasyonu-enerji-sektorunun-yapisi_-sektorde-yasanan-gelismeler-ve-rusya-federasyonu_nun-g-8-baskanligi-.tr.mfa adresinden alındı
- Thoburn, H. (2015). *Rusya Siyasetini Anlama Klavuzu*. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA). İstanbul: SETA Yayınları.
- Toprak, N. G. (2018, Nisan). Instrumentalisation Of Energy Sources As Soft Power Elements. Ö. Kalkan Küçüksolak, & A. M. Yıldız içinde, *Current Debates In International Relations & Law* (Cilt XXIV, s. 59-72). Londra: IJOPEC Publication.
- Treisman, D. (2010). Loans For Shares Revisited. *Post Soviet Affairs*, XXVI(3), 207-227.
- Wenger, A. (2009). Russia's Energy Power: Implications for Europe and for Transatlantic Cooperation. J. Perovic, R. W. Orttung, & A. Wenger içinde, *Russian Energy Power and Foreign Relations*. Abingdon: Routledge.
- Yılmaz, A. (2013). *Küresel Dünyada Uluslararası İlişkiler Teori-Temel Kavramlar-Yeni Gelişmeler*. Ankara: Kadim Yayınları.